

ANTTI KARILA

# Taloudellisen laman psykologisista vaikuttimista

Taloudellisen tilanteen voimakkaat käännteet ovat olleet osa markkinataloutta viimeisten 20 vuoden aikana. Meneillään oleva maailmantalouden taantuma sai kriittisen sysäyksensä USA:sta syksyllä 2008, vaikka erilaisia talousongelmia oli ollut jo aikaisemmin. On syytä olla varovainen arvioitaessa tämän talousilmiön syitä ja syntyprosessia. Todennäköisesti ne ovat monenlaisia, monitasoisia ja liittyvät niin rahalaitosten, valtioiden kuin yksittäisten kuluttajien päätöksiin ja niitä ohjaileviin vaikuttimiin. Niiden kuvaamiseen ja selitystyöhön tarvitaan monen tieteenalan, taloustieteiden, yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden ym. kontribuutiota, kuten Uolevi Lehtinen on todennut. Hänen kuvausyrityksensä, kehikkonsa ansio on siinä, että siinä yritetään hahmottaa eri tason toimijoiden ja toimintaympäristöjen merkitys aiempaa selvemmin. Toivottavasti se auttaa liiketaloustiedettä tuntevia kuten muitakin ongelman kimpussa olevia parempaan ymmärrykseen, oikeille jäljille.

Kun vajaa 20 vuotta sitten oli meneillään suuri lama, käytiin silloinkin keskustelua sen syistä, myös mahdollisista niihin liittyvistä inhi-

millisen tason tekijöistä. Kun esille nostettiin ihmisten pelkoja ja mielikuvia tulevista käännteistä, joku kommentoija leimasi vähätellen ne ”pelkäksi psykologiaksi”. Siihen silloinen Suomen Pankin johtaja Kalevi Sorsa vastasi hyvin sypäkästi todeten, että nämä ihmisten mielikuvat ovat ”kovaa dataa”. Hänen mukaansa taloudellisiin ratkaisuihin vaikuttivat siis vahvasti ne tuntemukset ja ajatukset, jotka ihmisten päässä liikkuvat.

Jos mietimme tämän taantumien alkuvaiheen tapahtumia USA:ssa, suuren investointipankin konkurssia ja siitä alkanutta tapahtumasarjaa, voidaan siinä nähdä paniikinomaista liikettä. Paniikki on nopea inhimillinen pelkoreaktio, kun ihminen tulkitsee olevansa suuren uhanalainen. Kun tällainen tulkinta alkaa levitä siihen relevantisti liittyvässä toimintaympäristössä, alkaa syntyä osaltaan itseään ruokkiva reaktiomekanismi. Siinä ihminen ei kykene toimimaan normaaliin tapansa vaan pyrkii pääsemään äkkiä pois tilanteesta, ikään kuin heittämään pahan pois käsistään, tässä tapauksessa uhanalaiset arvopaperit. Kun tällainen hätäinen reagointi levisi sijoittajalta toiselle, seurauksena

oli maailmantalouteen levinnyt epävarmuuden tila, jossa kukaan ei oikein enää luottanut toiseensa. Globaalien markkinoiden jatkuva liikehdintä ja kvartaalitalouden kuumeinen ilma- piiri olivat valmiiksi otollinen ympäristö tapahtuneelle. Liike vain nopeutui, kunnes se alkoi lamaantua. Ei uskallettu enää sijoittaa. Markkinat eivät enää toimineetkaan. Pankit olivat kaatumaisillaan, osa menikin nurin. Valtioiden johtajiin uhkasi tarttua myös sama paniikki mutta onneksi heiltä löytyi rohkeutta ja voimaa pysäyttää romahtamaisillaan ollut rahoitusjärjestelmä.

Kun ajatellaan tilannetta ennen suurten konkurssien uhkaa, voi siinä nähdä perin yleistä amerikkalaista nopean menestymisen ja taloudellisen voiton tavoittelua, jota ruokkii inhimillisen ahneuden piirre. Se kuvastaa yhteisössä vallitsevaa ajattelutapaa, osana muuta kulttuuria. Tämä ahneuden piirre on siellä kenties vahvempaa kuin muualla. Se on osaltaan tehnyt USA:sta näihin aikoihin asti kansantuloiltaan vahvimman maan. Tällöin on vaikeata syyllistää ketään yksittäistä toimijaa, ellei sitten suhteettoman suurten bonusten tavoittelijoita, suurten rahalaitosten johtoporrasta. On luotu järjestelmä, jossa heidän palkkionsa ja tulonsa ovat painuneet aivan suhteettomiksi eikä siihen näytä olevan paljoakaan mahdollisuuksia vaikuttaa. Se epäilemättä olisi kuitenkin kipeästi tarpeen vastaavan kaltaisten maailmantalouden syövereiden välttämiseksi. Tämän vuoksi markkina-talouden sääntelyn, niin kovasti kaivatun globaalien hallintayrityksen liikkeelle saanti on ollut helpompaa Euroopassa ja muualla maailmassa.

Ihmisen toiminnassa luottamus itseen ja luottamus toiseen on tuloksellisen toiminnan ja aloitteellisuuden lähtökohta. Itseensä luottavainen henkilö uskalletaan ryhtyä toimeen ja uskoo onnistuvansa paremmin kuin itsessään epävar-

ma. Yleensä luottavainen henkilö suhtautuu positiivisesti myös ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja tulevaisuuteen. Hän todennäköisesti myös toipuu sairauksista ja vastoinkäymisistä paremmin kuin vähemmän luottavainen. Luottamuspääoma on ollut keskeinen yhteisöllinen tekijä Suomelle sen kovina aikoina. Kun työmarkkina-osapuolten kesken löytyi luottamus 70 vuotta sitten, se osaltaan yhdisti kansaa kestäämään sodan taakan ja antoi poliittisille päättäjille selkänokjaa. Samaa voi pitkälti sanoa myös 1990-luvun laman voittamisesta. Suomi onnistui nousemaan maailman hyvinvoivimpien ja rikkaimpien maiden joukkoon. Tosin monille kansalaisille laman hinta koitui kohtalokkaaksi ja sama vaara on taas olemassa varsinkin köyhimpien väestöryhmien keskuudessa. Nyt tarvitaan jälleen luottamuspääoman vahvistamista etenkin talouselämän keskeisten toimijoiden välillä.

Ihmisen toimintaympäristö vaihtelee maittain, maanosittain ja alueittain. Jopa saman kaupungin sisällä ilmenee huomattavia eroja ihmisten taloudellisessa asemassa, kulutuskäyttäytymisessä ja toiminta-mahdollisuuksissa. Kyse on paljolti kulttuurieroista varsinkin eri etnisten ryhmien välillä myös normaalimpina aikoina. Samalla kun väestön suuren enemmistön taloudellinen asema Suomessa on toistaiseksi hyvä, ovat tuloerot kasvaneet ja köyhyys siihen liittyvine sosiaalisine ja terveydellisine ongelmineen on lisääntynyt. Positiivisena puolena on nähtävissä, että 1990-luvun lamasta on opittu. Pankit olivat varautuneet aiempaa paremmin edessä olleeseen taantumaa eikä tuolloin koettuja kriisejä ole tullut ainakaan toistaiseksi.

Suomessa on havaittavissa joissakin mitauksissa paradoksaalinen tilanne. Vaikka työttömyyden ennakoitaan lisääntyvän korkeisiin lukemiin 2010, on kuluttajien usko omiin taloudellisiin mahdollisuuksiinsa säilynyt keskimää-

rin yllättävän vahvana. Sen voi nähdä myönteisenä tulkintana omasta taloudellisesta tilanteesta ja itseluottamuksesta, huolimatta globaalista epävarmuuden tilasta.

Tulevina vuosina Suomen kuten muidenkin maiden on varauduttava yhä suuremmassa määrin globaalien suhdanteiden vaikutuksiin ja voimatasapainon muutoksiin teollisuusmaiden, nousevien talousmahtien kuten Kiinan, Intian ja Brasilian ja heikommassa asemassa olevien kehittyvien maiden välillä. Ilmastonmuutosten aiheuttama uhka globaalien ympäristön tilaan ja sen vaatimat toimenpiteet johtanevat muutoksiin ihmisten kulutuskäyttäytymisessä. Ekologisia reunaehtoja ja luonnonvarojen ehtymistä ei voi unohtaa. Ne on otettava huomioon talouselämän tasapainon tavoittelun ohella. Hallittu sopeutuminen ympäristön muutoksiin helpottaa myös talouselämän kestävästä kehitystä.

Eräs suuri kysymys on, miten pian ympäristöuhat alkavat näkyä nykyistä selvemmin yksittäisen kuluttajan valinnoissa. Se on yhteydes-

sä niihin ennakoiteihin ja mielikuviin, mitä kuluttajalla on toisaalta ympäristön ja ilmaston kehityksestä ja toisaalta uskosta omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Se on sitä ”kovaa dataa”, josta niin taloudellinen kuin ympäristönkin kehitys ovat suuresti riippuvaisia. Talous- ja ympäristöasioiden suuret linjaukset on kuitenkin pystyttävä tekemään globaalilla tasolla. Kööpenhaminan ilmastokokouksen tulokset kaipaavat pian konkreettista ja näkyvää jatkoa. Poliittisten päättäjien on saatava omat tasapainottavat toimenpiteensä vahvistumaan paitsi ilmastoasioissa myös suhteessa rahamaailman pyörittäjiin. Tavallisen kuluttajan tulee nähdä uskottavuutta ohjaavissa päätöksissä ja toimissa niin omassa maassa kuin laajemmin maailmalla. Siinä psykologia ja muut inhimillistä ja sosiaalista käyttäytymistä kuvaavat tieteet voivat olla liiketaloustieteen kuten muunkin taloustieteen tukena etsittäessä parempia malleja ja toimintalinjoja talouselämän ja muun kehityksen ohjaamiseen. ■